

Дмитренко Віталій Анатолійович

кандидат історичних наук, доцент кафедри культурології, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ЦІНА ТРЕБ У ПАРАФІЯХ КИЇВСЬКІЙ МИТРОПОЛІЇ НА СЕРЕДИНУ ХVІІІ СТОЛІТТЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Словник церковно-обрядової термінології подає наступне визначення поняття треба: *«треба – назва богослужіння, яке здійснюється при потребі й на прохання одного чи кількох осіб за особливих обставин їхнього життя: таїнство, молебен, освячення, благословення»* [7, с. 130–131]. Тож, цим терміном позначають не лише релігійні таїнства, а й інші церковні практики, що відправляють ієреї, виконуючи душпастирську місію. Долучення до треб є важливою складовою воцерковлення віруючої людини, а для особи ранньомодерного часу – це звичайна, повсякденна практика життя. У більшості звернень мирян до церковного керівництва міститься прохання надіслати священника на парафію через необхідність вчасно отримувати християнські треби.

У Синодальний період історії православної Церкви головним регулятором її життєдіяльності стали норми Духовного регламенту 1721 року та Додатку до нього 1722 року. Ці документи, створені під впливом ідей просвіченого абсолютизму, покликані дисциплінувати священнослужителів і лаїків, уніфікувати церковні практики й перетворити Церкву на складову добре відлагодженого державного механізму підпорядкованого безпосередньо імператорові. Зрозуміло, що така мета передбачала й державне регулювання питань, пов'язаних із требоподанням і їх оплатою.

Так, в 21-му пункті розділу *«Про пресвітерів, дияконів та інших причетників»* зазначено вище Додатку суворо наголошувалося, що священник зобов'язаний обмежуватися добровільними пожалуваннями за здійснення хрещень, вінчань, погребінь та інших священнодійств і підкреслювалося, що панотці не повинні влаштовувати торгу з парафіянами за відправлені треби й вимагати надмірної платні за свої послуги. У якості негативного прикладу наводилися побори, зібрані попами за відправлення сорокоустів. Єпископи зобов'язувалися *«укрощать»* священників, які не приборкують своїх фінансових апетитів [5, с. 706].

У наступному пункті цього ж розділу проголошувався намір унормувати чисельність парафіян при церквах і встановити щорічну

плату з мирян для утримання священнослужителів. За логікою законодавця, парохі мали вдовольнитися встановленою винагородою та не вимагати більшого. Можливість добровільних подаянь не виключалась, але вони не повинні були співпадати у часі з відправленням треб, а надавалися через декілька тижнів після них [5, с. 706].

Отже, констатуємо, що реальних сум оплати послуг ієреїв вищезначений документ не містив. Його положення носили декларативний характер, але містили намір унормувати грошове питання й закликали священників не вимагати надмірної плати від парафіян. У подальші десятиліття положення, викладені у 22-му пункті так і не набули законодавчої конкретизації. Лише у Синодському указі від 18 квітня 1765 року *«Про визначення плати священно- і церковнослужителям за духовні треби»*, виданому за правління Катерини II, було виголошено ціну питання.

У ньому зазначалося, що *«у парафіях брати: за молитву породіллі дві, за хрещення немовляти три, за весілля по десять, за поховання осіб похилого віку десять, а за поховання немовлят по три копійки. За сповідь і причастя Святих Тайн не брати нічого, а за молебні і поминання батьків давати кожному з ласки і по можливості»* [3, с. 117]. Норми цього закону діяли до 1801 року, коли було видано закон *«Про звільнення селян від обов'язку обробляти церковні землі та про подвоєння плати за виконання мирських треб покладеної в 1765 році»* [4, с. 605–606].

Тож в законодавстві XVIII століття зазначався неповний перелік треб, які практикувала Церква й як наслідок не закладалися норми їх оплати. Наприклад, не було вказано суму сплати за вінчання повторним шлюбом, або ж охрещення/перехрещення дорослої людини. Розмитою є формула про сплату за поминальні відправи, хоча б того ж таки сорокоуста. Отож, офіційний тариф не враховував всі можливі прецеденти.

Утім, оплата треб на території Київської митрополії визначалася не лише законодавчими приписами. Вагомим регулятором слугували договори про ціну за відправлені треби, укладені ієреями і паствою. На поширеність такого механізму вказувало чимало істориків. Із останніх відзначимо праці Максима Яременка [8, с. 81–111]. З огляду на це, важливо дослідити як співвідносилися ціни за треби по різних протопопіях Київської митрополії.

Порівняння здійснимо на основі договорів, укладених Андрієм Воронецьким – ієреєм Михайлівської церкви із містечка Вороніж і

Андрієм Бойчевським – настоятелем Свято-Троїцької церкви у містечку Пирятин. Перша домовленість датована 1749-м [2, с. 41], а друга – 1764 роком [1, арк. 15–16]. Отже, обидва вони з'явилися на світ до Синодського указу 1765 року.

Наразі, Вороніж – це селище міського типу Шосткинського району Сумської області, а Пирятин – місто в Лубенському районі Полтавської області. В досліджуваний період обидва містечка були сотенними центрами Ніжинського та Лубенського козацьких полків відповідно. Паралельно вони ж виконували роль центрів Вороніжської та Пирятинської протопопій, обидві перебували під рукою Київського Владика [6, с. 15–16, с. 152].

Структура договорів ідентична. Вони складаються з преамбули, основної та заключної частин. Обидва договори супроводжували рукопокладення священика й додавалися до решти документів, які правниче оформлювали процес поставлення настоятеля на парафію. Преамбула містить клопотання мирян до Владика про призначення пароха. Основна частина включає перелік треб і суми сплати за них. У заключну – вписано запевнення у непорушності умов договору, що підкріплене підписами ієрея та представників громади, здебільшого, козацькою елітою села. Все це свідчить про спільність традицій ведення подібної документації.

Для зручності порівняння кошторис за вищезначеними договорами узагальнений і представлений нами у вигляді таблиці (таблиця 1).

Передовсім зазначимо, що в обох договорах урегульовано ціну хрещення, вінчання, поховання, поминальних відправ (панахиди і сорокоуста), освячення дому. Тож припускаємо, що саме ці треби розглядалися вірянами обох парафій як першочергові. Водночас, парафіяни Михайлівської церкви прописали ще й ціну молебну за здоров'я, освячення пасок і колодязів та передбачили вартість можливого поховання при церкві. Натомість, лаїки Свято-Троїцької церкви окреслили апетити священика щодо сповіді.

Щодо ціни хрещення немовляти, то дещо дорожчим воно було у Андрія Воронецького, котрий сумарно міг отримати 4 копійки (по 2 від кожного з хрещених батьків). Натомість, у питанні ціни погребіння та великої панахиди спостерігаємо повне суголосся прихожан і ієреїв обох парафій. Певні відмінності відзначаємо в ціні сорокоуста. Щоправда, за умовами договору 4 рублі у Вороніжі він вартував лише тим «хто знатний умре» решта ж могли домовитися з настоятелем.

Таблиця 1.

Вартість треб у містечках Вороніж і Пирятин

Назва населеного пункту	містечко Пирятин Свято-Троїцька церква	містечко Вороніж Михайлівська церква
Назва треби		
Хрещення немовляти	3 коп.	по 2 коп., від хрещених батьків
Вінчання першим шлюбом	20 коп.	10 коп.
Вінчання другим шлюбом	40 коп.	за домовленістю
Вінчання третім шлюбом	60 коп.	за домовленістю
Вінчання осіб не своєї парафії	за домовленістю	30 коп. / 60 коп.
Поховання дорослого	10 коп.	10 коп.
Поховання дитини	5 коп.	5 коп.
Сорокоуст	3 руб.	4 руб.
Панахида велика	10 коп.	10 коп.
Поховання в церкві	–	10 руб.
Молебень за здоров'я	–	10 коп.
Освячення дому	15 коп.	10 коп.
Освячення колодязя	–	10 коп.
Освячення пасок	–	денежка
Сповідь	1 коп. з дорослого денежка з дитини	–

Найбільше розбіжності пов'язано з таїнством вінчання. Першошлюбне вінчання молодят своєї парафії вдвічі дорожчим було в Пирятині. Проте, пирятинські парафіяни, на відміну від своїх вороніжських колег, чітко окреслили вартість повторних шлюбів. Натомість, останні більше уваги приділили тому, кого вінчав їхній ієрей. Так, коли наречений був із іншої парафії, проте, переходив жити в приїми, то мав заплатити 30 копійок. У разі ж виходу когось із подружжя на проживання в іншу парафію, ціна за вінчання зростала до 60 копійок. При певному різноманітті відзначаємо, що в обох договорах 60 копійок фігурує в якості максимальної прописаної суми за вінчання. Тож, мабуть, це була та межа, котру прихожани обох парафій готові були сплатити за бажання пошлюбитися.

Порівняння кошторису на треби у досліджуваних церквах дає підстави говорити про їхню подібність. Зокрема, повністю співпадає ціна за поховання дорослого та дитини, відправлення панахиди. Близькими є розцінки на хрещення, верхня межа допустимої плати за вінчання, освячення дому. Звісно, ми зауважуємо відмінності в цінах за сорокоуст і варіації, пов'язані з вінчанням, утім, вважаємо, що цінова політика в питанні оплати головних треб у різних протопопіях Київської

митрополії була подібною й відрізнялася лише незначними місцевими варіаціями. Тож, стверджуємо, що священнослужителі та миряни митрополії випрацювали спільне бачення норм оплати за треби ще до появи Синодського указу 1765 року, що не виключало спроб їхнього перегляду й конфліктів довкола цього.

Список використаних джерел і літератури

1. Державний архів Полтавської області. Ф. 801. Оп. 1. Спр. 40. 27 арк.
2. Морозова А. З історії ставлення парафіяльного священика в середині XVIII ст. *Сіверянський літопис*, 2017. № 3. С. 39–42.
3. Об определении платы священно и церковнослужителям за духовные требы. *Полное собрание законов Российской империи: в 48 т.* Спб., 1830. Т. 17. С. 117.
4. Об освобождении крестьян от обязанности обрабатывать церковные земли и об удвоении положенной в 1765 году платы за исполнение мирских треб. *Полное собрание законов Российской империи: в 48 т.* Спб., 1830. Т. 26. С. 605–606.
5. Прибавление к Духовному Регламенту. *Полное собрание законов Российской империи: в 48 т.* Спб., 1830. Т. 6. С. 699–716.
6. Прокоп'юк О. Київська митрополія: топографія посвят. Реконструкція реєстру храмів за відомостями про церковнослужителів (1780–1783 рр.). Науково-довідкове видання. К., 2012. 208 с.
7. Пуряєва Н. Словник церковно-обрядової термінології. Львів: Свічадо, 2001. 160 с.
8. Яременко М. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Видавництво УКУ. 2017. 272 с.

Москалюк Микола Миколайович

доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук, Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка;

Москалюк Вікторія Миколаївна

студентка, Тернопільський національний медичний університету імені І. Я. Горбачевського

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Головним результатом та рушієм усіх перемін, що відбувалися у пореформену добу в народному господарстві, стала велика промисловість і механізований транспорт, які розвивалися дуже швидко. Створена мережа залізниць – принципово нового засобу сполучення порівняно з традиційними для доби феодалізму – дала потужний поштовх зростанню промисловості, консолідувала райони в єдиний економічний простір [16, с. 7].

Означеній проблематиці приділяли увагу такі дослідники, як І. Гуржій [4], В. Крутіков [14], Т. Лазанська [16], П. Лященко [18],